SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖ
Annika Parsons

HALLITUKSEN ESITYS EDUSKUNNALLE LAIKSI LASTENSUOJELULAIN MUUTTAMISESTA (HE 237/2018 vp)

Perustuslakivaliokunta 23.1.2019

Taustaa

Vuonna 2016 Suomen hallitus pyysi lastensuojelun sijaishuollossa kaltoinkohdelluilta anteeksi. Valvontaviranomaisten ja eduskunnan oikeusasiamiehen tarkastuksissa on tullut kuitenkin edelleen esiin, että lasten perusoikeuksia rajoitetaan ilman lain hyväksymää perustetta tai ilman lain edellyttämää päätöstä. Myös kokemusasiantuntijoilta on saatu vastavanlaista tietoa.

Lastensuojelulain muutosesityksen pääasiallisena tavoitteena on vahvistaa kodin ulkopuolelle sijoitetun lapsen perusoikeuksien toteutumista, lapsen oikeuttaa ihmisarvoiseen kohteluun sekä kuulluksi tulemista. Ehdotettavien säännösten painopiste on ennakollisissa keinoissa, joiden avulla on tarkoitus vahvistaa sijoitettujen lasten itsemäärämisoikeutta, ehkäistä haastavien tilanteiden syntyä ja vähentää rajoitustoimenpiteiden tarvetta. Sijaishuollossa olevan lapsen oikeusturvaa vahvistetaan tarkentamalla rajoitustoimenpiteitä koskevia asiakirjamerkintöjä, valvontaa ja menettelyä koskevia vaatimuksia.

Lastensuojelulaissa (417/2007) on perustuslakivaliokunnan myötävaikutuksella säädettyjä lasten perusoikeuksiin kajoavia rajoituksia (ks. PeVL 30/2009 vp, PeVL 58/2006 vp, PeVL 5/2006). Esitys sisältää voimassaolevan lain sisältämien rajoitusten käytön tai edellytysten tiukentamista ja tarkentamista, teknisiä muutosehdotuksia sekä uusia perusoikeuksiin kajoavia rajoituksia.

Muutosesityksessä olevia lapsen oikeuksia vahvistavia ja lapsen perusoikeuksia rajoittavia säännöksiä on aina tarkasteltava yhdessä lastensuojelulain 4 §:n mukaisten keskeisten periaatteiden valossa. Lastensuojelun keskeinen läpileikkaava periaate on **lapsen etu**. Lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle: 1) tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet; 2) mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon; 3) taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen; 4) turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden; 5) itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen; 6) mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan; sekä 7) kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen.

Ennakollisilla toimilla, kuten henkilöstön osaamisella ja perehdytyksellä pyritään ennaltaehkäisemään lainvastaisten rajoitusten, lapsen turvallisuutta vaarantavien tai ihmisarvoa alentavien työmenetelmien tai toimintatapojen käyttöä. Henkilöstön perehdytys vahvistaa samalla työntekijöiden työturvallisuutta.

Keskeiset ehdotukset

Lapsen oikeuttaa turvaan, suojaan, hyvään kohteluun, ruumiilliseen koskemattomuuteen sekä fyysisen ja henkisen itsemääräämisoikeuden loukkaamattomuuteen vahvistettaisiin selkeyttämällä tavanomaisen kasvatuksen ja perusoikeuksiin kajoavien rajoitusten välistä rajanvetoa. Lapselle asetetut tavanomaiset kasvatukselliset rajat eivät saa johtaa käytännössä lastensuojelulain rajoitusten käyttöön ilman päätöksentekoa ja lain edellytysten täyttymistä.

Lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen asiakassuunnitelmaan tulisi kirjata miten lapsen terveydenhoito, varhaiskasvatus ja perusopetus järjestetään sijaishuollon aikana. Vanhempien asiakassuunnitelmassa olisi arvioitava, millä tavoin vanhemmille järjestettävän erityisen tuen avulla voidaan edistää perheen jälleen yhdistämistä.

Lapsen asiakassuunnitelmaa olisi aina täydennettävä lapsen hoito- ja kasvatussuunnitelmalla, jos lapseen kohdistetaan tai oletetaan kohdistettavan sijaishuollossa rajoituksia. Sijaishuoltopaikan olisi ilmoitettava lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle lapseen kohdistetut rajoitukset.

Lapselle ja huoltajille olisi kerrottava ymmärrettävällä tavalla muutoksenhaku- ja oikeusturvakeinoista.

Lapsella on oikeus varhaiskasvatukseen ja perusopetukseen myös sijaishuollon aikana. Lastensuojelulain nojalla sijoitetun lapsen varhaiskasvatuksen tai perusopetuksen järjestäminen ja opetukseen ohjaaminen on sekä sijoittajakunnan että sijoituskunnan yhteinen vastuu. Lisäksi sosiaalihuoltolain 41 § korostaa yhteistyön merkitystä kaikessa työskentelyssä.

Palveluntuottajan olisi varmistettava henkilöstön riittävä määrä, osaaminen ja perehdytys, jotta niihin liittyvät puutteet eivät aiheuta rajoitustoimenpiteiden käyttämistä. Esityksen mukaan sijaishuollon palveluntuottajalla olisi velvollisuus huolehtia palvelujen ja hoidon toteuttamiseen osallistuville henkilöille annettavasta perehdytyksestä, jotta rajoitustoimenpiteet toteutetaan lapsen ihmisarvoa kunnioittaen ja hänen turvallisuudestaan huolehtien.

Rajoitusten käytön edellytysten osalta tarkennettaisiin suhteellisuusperiaatetta, rajoitusten viimesijaisuutta ja ihmisarvoista toteuttamistapaa.

Palvelujen tuottaja vastaisi siitä, että lastensuojelulaitoksessa, laaditaan yleinen lasten hyvää kohtelua koskeva suunnitelma. Suunnitelman laatimisessa olisi kuultava laitokseen sijoitettuja lapsia ja se tulisi olla kaikkien nähtävillä.

Tupakkalain (549/2016) 118 §:n mukaisesti tupakkatuotteiden ja nikotiininesteiden haltuunotto alle 18 vuotiaalta olisi mahdollista. Säännös ei mahdollista henkilöntarkastuksen tai –katsastuksen tekemistä eikä omaisuuden, lähetysten tai tilojen tarkastamista tupakkatuotteiden ja nikotiininesteiden etsimiseksi.

Henkilöntarkastus voitaisiin tehdä, jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on vaatteissaan tai muutoin yllään 65 §:n 3 momentissa tarkoitettuja muita aineita tai esineitä, jotka todennäköisesti vakavasti haittaisivat lapsen oman tai toisten lasten sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleistä järjestystä.

Jos lapsi, jolle laitoksen toimesta on tehty henkilönkatsastus, kiistää päihteiden käytön, tai se on muuten henkilönkatsastuksen tuloksen luotettavuuden selvittämisen kannalta tarpeen, olisi positiivinen näyte lähetettävä asianmukaisesti tarkistettavaksi. Näyte olisi tarkastettava asianmukaisessa laboratoriossa ja ristiriitatilanteessa analyysi olisi uusittava lapsen oikeusturvan varmistamiseksi. Henkilönkatsastuksesta voisi jatkossa päättä vain laitoksen johtaja tai hänen määräämänsä hoito- tai kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö.

Omaisuuden, lähetysten ja tilojen tarkastaminen ja lähetysten luovuttamatta jättäminen olisi esityksen mukaan mahdollista tarkastaa myös silloin, kun on perusteltu syy epäillä, että lapsella on aineita tai esineitä, jotka todennäköisesti vakavasti haittaavat lapsen oman tai toisten lasten sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleistä järjestystä. Lähetys voitaisiin esityksen mukaan jättää vastaavasti luovuttamatta sijaishuollon vaarantavalla perusteella.

Liikkumisvapauden rajoittamista koskevan säännöksen kirjoitusasua selvennettäisiin voimassaolevan lainpykälän alkuperäisen tarkoituksen mukaiseksi. Liikkumisvapauden rajoituksen voi tehdä suoraan yli 7 vuorokaudeksi sosiaalityöntekijä, eikä edellytyksenä ole, että ensin sijaishuoltopaikassa tehdään 7 vuorokauden lyhyt liikkumisvapauden rajoitus.

Laitoksen olisi viipymättä ilmoitettava lapsen luvattomasta poissaolosta lapsen sijaishuollosta vastuussa olevalle viranomaiselle ja ryhdyttävä toimenpiteisiin lapsen etsimiseksi ja palauttamiseksi laitokseen. Lapsen kuljettamisen voisi toteuttaa laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva lastensuojelulaissa tarkoitetun ammatillisen pätevyyden omaava työntekijä, 13 §:ssä tarkoitettu lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä tai muu toimivaltainen viranomainen. Lasta kuljettava työntekijä voisi tehdä lapselle henkilöntarkastuksen, tai lapsen omaisuus voitaisiin tarkastaa, jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on hallussaan aineita tai esineitä, jotka todennäköisesti vakavasti haittaisivat lapsen oman tai toisten lasten sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleistä järjestystä. Työntekijä voisi kuljetuksen turvallisuuden varmistamiseksi pitää lasta lyhytaikaisesti kiinni, jos lapsi sekavan tai uhkaavan käyttäytymisensä perusteella todennäköisesti vahingoittaisi itseään tai muita ja kiinnipitäminen on lapsen oman tai toisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden välittömän vaarantumisen vuoksi välttämätöntä. Kiinnipitämisestä olisi siihen turvautuneen henkilön annettava laitoksen johtajalle kirjallinen selvitys.

Eristämisen maksimiaikaa lyhennettäisiin nykyisestä 24 tunnista 12 tuntiin ja eristämistä voisi jatkaa vain toiset 12 tuntia nykyisen 24 tunnin sijasta. Eristämisen aikaista lapsen turvallisuutta varmistavia toimenpiteitä ja kirjausvaatimuksia tarkennettaisiin.

Rajoitustoimenpiteiden kirjaamista koskevaa säännöstä tarkennettaisiin.

Esityksessä tarkennettaisiin yksittäisen lapsen kohdalla tapahtuneen rajoituksen jälkikäteisarviointia sijaishuoltopaikassa yhdessä lapsen kanssa. Sosiaalityöntekijällä olisi velvollisuus keskustella lapsen kanssa rajoitteiden käytöstä ja syistä sekä arvioida lapsen tilannetta, hoitoa, oikeanlaisia palveluja ja onko lapsen sijoituspaikka hänelle sopiva. Rajoitus ja sen toteuttamistapa olisi käytävä läpi yhdessä lapsen huoltajan kanssa, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta.

Sijaishuollon valvontaa tehostettaisiin velvoittamalla aluehallintovirastoja kuulemaan sijaishuollossa olevia lapsia tarkastuskäynneillään.

Laki ehdotetaan tuleviksi voimaan 1.4.2019. Yleiseen hyvän kohtelun turvaavaan suunnitelman tekemistä koskevia säännöksiä sovellettaisiin ja edellytysten tulisi täyttyä kaikissa lastensuojelulaitoksissa 1.1.2020.

Suhde perustuslakiin

Hallituksen esityksellä lastensuojelulain muuttamiseksi on kytkentöjä useisiin perusoikeuksiin ja muihin perustuslain säännöksiin. Esitystä on arvioitava erityisesti perustuslain 19 §:ssä säädettyjen sosiaalisten perusoikeuksien ja perustuslain 6 §:ssä säädetyn yhdenvertaisuusvaatimuksen ja syrjintäkiellon, perustuslain 7 §:ssä säädetyn elämän ja henkilökohtaisen vapauden ja koskemattomuuden sekä perustuslain 22 §:ssä julkiselle vallalle säädetyn perusoikeuksien turvaamis- ja edistämisvelvollisuuden näkökulmista. Arvioinnissa on merkityksellisessä asemassa perustuslain 9 §:ssä turvattu liikkumisvapaus, 10 §:ssä turvattu yksityiselämän suoja ja 15 §:ssä turvattu omaisuuden suoja.

Mainittujen perusoikeussäännösten lisäksi ehdotuksilla on liittymäkohtia perustuslain 1 §:n säännökseen, jonka mukaan valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa. Ehdotuksilla on myös yhteys kansanvaltaisuutta ja oikeusvaltioperiaatetta koskevaan perustuslain 2 §:ään, jonka mukaan kansanvaltaan sisältyy yksilön oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen. Edelleen ehdotukset liittyvät perustuslain 80 §:ään, jonka mukaan yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista on säädettävä lailla; 118 §:ään, jossa säädetään virkatoimia koskevasta vastuusta; 121 §:ään, joka koskee kunnallista itsehallintoa; ja 124 §:ään, jossa säädetään hallintotehtävän antamisesta muulle kuin viranomaiselle. Perustuslain 21 §:n oikeusturvasäännös on keskeisessä asemassa ehdotuksia arvioitaessa.

Perusoikeuksien vahvistaminen

Ehdotetuilla säännöksillä turvattaisiin perustuslain 19 §:n 1 momentissa säädettyä oikeutta välttämättömään huolenpitoon sekä tuettaisiin 19 §:n 3 momentin toimeksiantoa, jonka mukaan julkisen vallan on turvattava jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut. Laillisuusvalvonnassa on käynyt ilmi kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten perusoikeuksien rajoittamista ilman lain perustetta tai päätöstä. Lapsia esimerkiksi riisutetaan tai heidän ruumiin onkaloitaan tutkitaan.

Kasvatuksellisina keinoina käytetään joukkorangaistuksia ja esimerkiksi ruoalla rankaisua. Perusoikeuksia rajoitetaan kasvatuksen nimissä ja keinot saattavat olla alistavia ja nöyryyttäviä. Esitetyillä säännöksillä selkeytetään tavanomaisen kasvatuksen ja perusoikeuksiin kajoavien rajoitusten välistä rajanvetoa ja säännökset vahvistaisivat lapsen oikeutta välttämättömään huolenpitoon. Samalla säännöksillä rajoitettaisiin osin perusoikeuksiin kajoavien rajoitusten käyttöä. Myös ehdotettu asiakassuunnitelmaa ja asiakassuunnitelman täydennystä koskevat tarkennukset vahvistaisivat lapsen oikeutta välttämättömään huolenpitoon ja tarvitsemiinsa terveyspalveluihin.

Itsemääräämisoikeuden ja rajoitustoimenpiteiden arvioinnin kannalta perustuslain 19 §:n 3 momentilla on erityisesti merkitystä siinä suhteessa, että riittävillä ja oikea-aikaisilla palveluilla voidaan vaikuttaa ihmisen toimintakykyyn ja osin välttyä rajoittavampiin toimiin päätymisestä. Osassa lastensuojelulaitoksia keskitytään pääasiassa vain rajoitustoimenpiteisiin, eikä niiden vähentämiseen tai ennaltaehkäisyyn ole riittävästi aikaa, resursseja tai osaamista. Lastensuojelulaitoksessa olisi esityksen mukaan laadittava yleinen hyvää kohtelua koskeva suunnitelma, jonka tulisi sisältää mm. tiedot toimenpiteistä, joilla yksikössä olevien lasten itsemääräämisoikeutta tuetaan sekä sijaishuoltopaikan tavanomaiseen kasvatukseen liittyvistä säännöistä ja käytännöistä. Hyvällä suunnitelmalla voidaan ennaltaehkäistä rajoitustoimenpiteiden tarvetta ja tukea lasten itsemääräämisoikeutta. Myös henkilöstön koulutusvaatimus ehkäisee rajoitustoimenpiteiden käyttöä.

Ehdotetuilla säännöksillä on merkitystä perustuslain 6 §:ssä säädetyn yhdenvertaisuusvaatimuksen ja syrjinnän kiellon kanssa. Pykälän 2 momentin mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Pykälän 3 momentissa edellytetään, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Esityksen mukaan kodin ulkopuolelle sijoitetulla lapsella on oikeus hyvää hoitoon ja huolenpitoon sekä tavanomaiseen kasvatukseen yhdenvertaisesti oman perheensä kanssa asuvalla lapsella. Lapsen tavanomaisessa kasvatuksessa ja lapsen hoitoa ja turvaa takaavien rajojen asettamisessa on huomioitava lapsen iän ja kehitystason lisäksi muut lapsen yksilölliset tarpeet ja olosuhteet, uskonto, vakaumus ja kulttuuritausta. Samoin kodin ulkopuolelle sijoitetulla lapsella on yhdenvertainen oikeus varhaiskasvatukseen ja perusopetukseen sekä terveydenhuollon palveluihin.

Ehdotetuilla säännöksillä vahvistettaisiin perustuslain 7 §:n 1 momentin mukaista oikeutta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Esityksessä selkeytetään, että lapsen alistaminen, ruumiillinen kurittaminen sekä muulla tavoin loukkaava kohtelu ei ole sallittua eikä sitä voida kiertää kutsumalla toimintaa kasvatukseksi. Lapsen henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti

eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Tätä vahvistaisi myös vaatimus henkilöstön riittävän määrän, osaamisen ja perehdytyksen vahvistamisesta siten, että näihin liittyvät puutteet eivät saa aiheuttaa rajoitusten käyttöä ja rajoitukset on toteutettava lapsen ihmisarvoa kunnioittaen.

Ehdotetuilla säännöksillä on merkitystä perustuslain 16 §:ssä säädettyjä sivistyksellisten oikeuksien suhteen. Valvonnassa on noussut esiin käytäntöjä, joissa lapsia asetetaan arestiin siten, että heidän koulunkäyntinsä saattaa keskeytyä useankin viikon ajaksi. Huostaanottoja valmisteltaessa ei myöskään aina ymmärretä huolehtia varhaiskasvatuksen tai perusopetuksen järjestämisestä tai sine tarvittavan tuen varmistamisesta. Kodin ulkopuolelle sijoitetulla lapsella on oikeus varhaiskasvatukseen ja perusopetukseen ja ehdotuksessa painotetaan varhaiskasvatuksen tai koulun ja lastensuojelun yhteistyötä jo sijaishuoltoa valmisteltaessa. Samalla selkeytettäisiin, että lapsen sivistyksellisiä oikeuksia ei voida rajoittaa lastensuojelulain perusteella.

Esityksellä vahvistettaisiin perustuslain 21 §:ssä säädettyä oikeutta oikeusturvaan ja hyvään hallintoon. Aluehallintoviraston tulisi valvontaa toteuttaessaan ja sijaishuoltopaikoissa valvontakäyntejä tehtäessä, kuulla lasten näkemyksiä ja kokemuksia. Rajoitustoimenpiteitä koskevan kirjausvelvollisuuden ja yksittäisen lapsen kohdalla tapahtuneen rajoituksen jälkikäteisen yksilökohtaisen arvioinnin tarkennuksilla vahvistettaisiin jälkikäteistä valvontaa. Esityksen mukaan positiivinen näyte olisi lähetettävä asianmukaisesti tarkistettavaksi, jos lapsi, jolle laitoksen toimesta on tehty henkilönkatsastus, kiistää päihteiden käytön, tai se on muuten henkilönkatsastuksen tuloksen luotettavuuden selvittämisen kannalta tarpeen. Positiivisen näytteen takia laitoksissa voidaan esimerkiksi perua lapsen viikonloppulomat tai lapselle voidaan asettaa yhteydenpidon rajoitus. Vain tarkka kirjaus käytetyistä ja toteutetuista rajoitustoimenpiteistä sekä siihen johtaneista syistä ja perusteista sekä osallistuneista henkilöistä mahdollistaa toimenpiteiden jälkikäteisen valvonnan.

Perusoikeuksien rajoittaminen

Lastensuojelulain nojalla kiireellisesti sijoitetun tai huostaan otetun lapsen sijaishuollon aikana voidaan lapsen perustuslaissa sekä kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa turvattuja oikeuksia joutua rajoittamaan. Rajoittamisen perusedellytykset on säädetty voimassaolevan lastensuojelulain 38 (kiireellinen sijoitus) ja 40 (velvollisuus huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen) §:ssä. Perustuslakivaliokunta on hyväksynyt perusoikeuksien rajoitukset voimassaolevan lastensuojelulain mukaisesti (PeVL 30/2009 vp, PeVL 58/2006 vp, PeVL 5/2006). Rajoitukset sisältävät muun muassa henkilöntarkastuksen ja –katsastuksen, omaisuuden, lähetysten ja tilojen tarkastamisen, eristämisen, lähetysten luovuttamatta jättämisen sekä liikkumisvapauden rajoittamisen. Lastensuojelulaissa on lisäksi säännös rajoitustoimenpiteiden käyttämisen yleisistä edellytyksistä sekä muutoksenhausta.

Rajoituksilla tarkoitetaan kaikkia lastensuojelulain mukaisia perusoikeuksiin kajoavia toimenpiteitä ja rajoitustoimenpiteillä kaikkia muita paitsi yhteydenpidon rajoitusta. Voimassa olevassa lastensuojelulaissa säädetään rajoitustoimenpiteiden käyttämisen edellytyksistä. Esityksessä vahvistettaisiin kaikkien rajoitusten viimesijaisuutta, suhteellisuusperiaatetta, lievimmän puuttumisen periaatetta sekä toimenpiteen välttämättömyyttä vakavan terveyteen kohdistuvan vaaran, ruumiillisen koskemattomuuden tai merkittävän omaisuusvahingon ehkäisemiseksi. Rajoitusta ei saa käyttää rangaistuksena tai kurinpitokeinona, eikä sen käytöllä saa aiheuttaa lapselle vahinkoa. Rajoitus ei oikeuta lapsen alistamista, kurittamista eikä muulla tavoin loukkaavaa tai nöyryyttävää kohtelua.

Rajoituksilla puututaan lapsen perusoikeuksiin, mutta samalla niillä viimekädessä turvataan rajoituksen kohteena olevan lapsen perustuslain 19 §:ssä säädetty oikeus välttämättömään huolenpitoon ja 7 §:ssä säädetty oikeus elämään ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Toimenpiteen tarkoituksena voi olla myös toisten henkilöiden elämän sekä henkilökohtaisen vapauden, koskemattomuuden ja turvallisuuden, yksityiselämän tai omaisuuden suojaaminen.

Kun rajoitustoimenpiteitä joudutaan käyttämään lapsen huolenpidon turvaamiseksi, esitykseen sisältyvät rajoitustoimenpiteet ovat merkityksellisiä perustuslain 2 §:n 3 momentin kannalta. Kyseisen lainkohdan mukaan julkisen vallan käytön on perustuttava lakiin ja kaikessa julkisessa toiminnassa on tarkoin noudatettava lakia. Tätä täydentää perustuslain 118 §:n säännös virkavastuusta. Lisäksi arvioinnissa on keskeisessä asemassa perustuslain 124 §:n sääntely julkisen hallintotehtävän antamisesta muiden kuin viranomaisten hoidettavaksi.

Perustuslain 9 §:ssä säädetään liikkumisvapaudesta. Säännöksen perustelujen mukaan liikkumavapauden rajoitusten sallittavuutta arvioitaessa on huomioitava perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten ohella perusoikeussuojan ja kansainvälisten ihmisoikeussopimusten määräysten yhteisvaikutus ja tulkinnallinen sopeuttaminen toisiinsa. Voimassaolevan liikkumisvapauden rajoittamista koskevan säännöksen kirjoitusasua selvennettäisiin vastaamaan säännöksen alkuperäistä tarkoitusta. Säännöksen sisältö ei muutu.

Eristäminen on hyväksytty voimassaolevan lain mukaan ja se merkitsee perustuslain 7 §:ssä turvatun vapauden riistämistä. Eristäminen on voimakas puuttuminen lapsen perusoikeuksiin. Pitkä eristäminen liittyy myös lapsen terveydentilaan. Lapsella voi olla vierotusoireita, hän voi olla päihtynyt tai hänellä voi olla vaikeita tai jopa akuutti mielenterveyden häiriö. Tästä syystä esityksessä ehdotetaan eristämisen maksimiaikaa lyhennettäväksi ja lapselle on varmistettava tarvittaessa terveydenhoito lastensuojelulaitoksessa eristämisen sijasta.

Perustuslain 10 §:ssä säädetään yksityiselämän suojasta. Säännöksen mukaan jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu. Pykälän 2 momentin mukaan kirjeen, puhelun ja muun luottamuksellisen viestin salaisuus on loukkaamaton. Pykälän 3 momentin mukaan lailla voidaan kuitenkin säätää perusoikeuksien turvaamiseksi tai rikosten selvittämiseksi välttämättömistä kotirauhan

piiriin ulottuvista toimenpiteistä. Voimassa olevassa lastensuojelulaissa on rajoitettu lapsen perustuslain 10 §:n mukaista yksityiselämän suojaa sekä 12 §:n mukaista sananvapauden ja julkisuuden suojaa. Lastensuojelulain 67 § mahdollistaa omaisuuden ja lähetysten tarkastamisen sekä niiden luovuttamatta jättämisen, jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on päihdyttäviä aineita tai vaarallisia esineitä hallussaan. Kyseistä rajoitusta laajennettaisiin siten, että laitoksen haltuun saataisiin ottaa lapsella olevat lapsen oman tai toisten lasten sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleistä järjestystä todennäköisesti vakavasti haittaavat muut aineet ja esineet. Jotta karkaaminen tai luvaton yhteydenpito voidaan estää, voi olla välttämätöntä, että laitoksella on mahdollisuus tarkastaa, että lapsella ei ole esimerkiksi luvattomia yhteydenpitovälineitä. Vain näin voidaan varmistaa lapsen turvallisuus ja välttämätön huolenpito perustuslain 19 §:n mukaisesti. Sijaishuollossa lapsi voi esimerkiksi hankkia useamman puhelimen ja piilottaa sen henkilökunnalta suunnitellessaan karkumatkaa tai pitäen yhteyttä henkilöön, johon on asetettu yhteydenpidonrajoitus. Päätöksestä on muutoksenhakuoikeus 12 vuotta täyttäneellä lapsella lastensuojelulain 89 §:n 5 momentin nojalla. Lisäksi lähetyksen luovuttamatta jättämisestä on muutoksenhakuoikeus hallinto-oikeuteen 90 §:n 1 momentin 8 kohdan nojalla ja muutosta voi hakea myös huoltaja lastensuojelulain 89 §:n 4 momentin nojalla.

Perustuslain 15 §:ssä säädetään omaisuuden suojasta. Voimassa olevaa 65 §:ssä säädettyä aineiden ja esineiden haltuunottoa laajennettaisiin koskemaan myös tupakkatuotteita ja nikotiininesteitä tupakkalain (549/2016) 118 §:n mukaisesti. Esityksen mukaan laitoksen henkilökunta voisi ottaa tupakkatuotteet ja nikotiininesteet pois havaitessaan niitä lapsen hallussa, mutta säännös ei oikeuta lapsen henkilötarkastuksen tai henkilönkatsastuksen tekemiseen eikä omaisuuden tai huoneen tarkastamiseen kyseisten aineiden etsimiseksi. Rajoituksella suojellaan lapsen oikeutta elämään perustuslain 7 §:n mukaisesti sekä oikeutta välttämättömään huolenpitoon perustuslain 19 §:n mukaisesti. Aineiden ja esineiden haltuunotosta on muutoksenhakuoikeus 12 vuotta täyttäneellä lapsella lastensuojelulain 89 §:n 5 momentin nojalla ja huoltajilla 89 §:n 4 momentin nojalla. Lisäksi viranhaltijan tekemään päätökseen voi hakea muutosta hallinto-oikeudelta 90 §:n 1 momentin 7 kohdan nojalla.

Esityksellä rajoitettaisiin lapsen perustuslain 7 §:n mukaista oikeutta henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, kun lapselle olisi mahdollista tehdä henkilöntarkastus tilanteessa, jossa on perusteltu syy epäillä lapsella olevan aineita tai esineitä, jotka todennäköisesti vakavasti haittaisivat lapsen oman tai toisten lasten sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleistä järjestystä. Säännöksen tarkoituksena on turvata lapsen itsensä sekä muiden sijaishuollossa olevien lasten oikeutta elämään (7§) ja välttämättömään huolenpitoon sekä turvallisuuteen sosiaalihuollossa (19 §).

Tällä hetkellä ei ole olemassa säännöksiä siitä, kuka voi kuljettaa ja saattaa luvattomasti laitoksesta poistuneen tai sinne palaamatta jääneen lapsen takaisin lastensuojelulaitokseen. Käytännössä lasten kiinniottoon, noutamiseen ja kuljettamiseen on käytetty myös yksityisiä palveluntuottajia. Yksityisillä palvelujen

tuottajilla ei ole kuitenkaan oikeutta käyttää voimakeinoja tai lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän sekä lapsen hoidosta ja kasvatuksesta sijaishuollossa vastaavan työntekijän tulee huolehtia lapsen huollon jatkuvuuden turvaamisesta yhteistyöstä lapsen, vanhempien, huoltajien ja sijaishuoltopaikan edustajan kanssa voimassaolevan 52 §:n mukaisesti. Lapsen huollon jatkuvuuden turvaamisen voidaan katsoa sisältävän velvollisuuden etsiä ja kuljettaa karkumatkalla oleva lapsi takaisin laitokseen. Säännöksellä vahvistettaisiin viimekädessä perustuslain 7 §:n mukaista lapsen oikeutta elämään ja henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Usein lapsi lähtee karkumatkalle saadakseen päihteitä tai kun hänellä on muutoin huono olla. Luvattomalla matkalla lapsi on erityisen haavoittuvassa asemassa ja vaarassa joutua fyysisesti ja psyykkisesti hyväksikäytetyksi ja kaltoinkohdelluksi. Säännöksellä suojattaisiin myös lapsen oikeutta välttämättömään huolenpitoon perustuslain 19 §:n mukaisesti.

Lapsen etsinnästä ja kuljettamisesta olisi aina tehtävä sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista annetun lain (254/2015) mukaisesti kirjaukset lapsen asiakasasiakirjoihin. Kirjaus mahdollistaa kuljetuksen toteuttamisen jälkikäteisen valvonnan. Tämä vahvistaisi lapsen perustuslain turvaamaa oikeusturvaa (21 §)

Lapsen kuljettamisen toteuttava henkilö voisi tehdä lapselle lastensuojelulain 66 §:ssä säädetyin edellytyksin ja tavoin henkilöntarkastuksen kuljetuksen turvallisuuden varmistamiseksi. Lapsen hallussa olevat 65 §:n 1 ja 3 momentissa tarkoitetut aineet ja esineet voitaisiin ottaa kuljettamisen ajaksi lasta kuljettavan henkilön haltuun. Lapsen kuljettamisen toteuttavalla henkilöllä olisi mahdollisuus myös pitää lasta lyhytaikaisesti kiinni kuljetuksen aikana kuljetuksen turvallisuuden varmistamiseksi, jos lapsi sekavan tai uhkaavan käyttäytymisensä perusteella todennäköisesti vahingoittaisi itseään tai muita ja kiinnipitäminen on lapsen oman tai toisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden välittömän vaarantumisen vuoksi välttämätöntä. Säännöksellä turvattaisiin siten lapsen oikeutta elämään (7 §) sekä välttämättömään huolenpitoon (19 §) sekä kuljetukseen osallistuvien henkilöiden elämää ja koskemattomuutta (7 §).

Lopuksi

Perustuslain 22 §:ssä julkiselle vallalle säädetään velvoite turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Ehdotus toteuttaa mainittua velvoitetta, sillä sen keskeisenä lähtökohtana ja tavoitteena on vahvistaa ja edistää kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten itsemääräämisoikeutta. Itsemääräämisoikeus on monien muiden oikeuksien käytön perusta.

Ehdotus täyttää myös perustuslain edellyttämät lailla säätämisen vaatimuksen, täsmällisyyden, tarkkarajaisuuden ja oikeasuhtaisuuden vaatimukset. Myös yksilön oikeusturva on asianmukaisesti järjestetty. Lakiehdotus voidaan käsitellä tavallisen lain säätämisjärjestyksessä. Ehdotuksesta on kuitenkin perusteltua saada perustuslakivaliokunnan lausunto.